ПЕРСПЕКТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ УЧАСТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Я.В. ХОМЕНКО, ***к.е.н., доцент***
І.О. КІРНОС, ***к.н.держ. упр, доцент***
Донецький національний технічний університет

СВІТОВИЙ ДОСВІД СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТЕРИТОРІЙ

Інтеграція України в світове господарство першочерговою задачею економічної політики держави ставить підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Фундаментом конкурентоспроможності економіки є динамічний збалансований розвиток територій, який може бути досягнуто лише за умови виваженої регіональної політики. Необхідно створити умови для формування в кожному регіоні сучасного виробничого комплексу, здатного до розвитку та забезпечення внутрішніх потреб, нарощування експорту конкурентоспроможної продукції та послуг, збільшення обсягів виробництва наукоємної промислової продукції на основі найбільш повного використання вітчизняного виробничого потенціалу. Аналіз соціально-економічного стану регіонів дозволяє дійти висновку про недостатню ефективність регіональної економічної політики. Таким чином, питання державної підтримки розвитку регіонів варто визнати актуальним.

Теоретичні та практичні аспекти розвитку та зростання регіонів досліджували як вітчизняні науковці: В. Пила, О. Чмир, М. Чумаченко, В. Василенко, О. Амоша, В. Вишневський, З. Варналій, Л. Зайцева, З. Герасимчук[4], Л. Кузьменко, Л. Масловська[3], так і провідні російські вчені: О. Гранберг, Г. Гутман, І. Лексін[1; 2], О. Дмитриева, Н. Калюжнова. Зокрема, І. Лексін розробив теорію кількісної та якісної сталості територіальної системи [1, 2]. Л. Масловська обгрунтувала методологію збалансування економічного, соціального і екологічного розвитку регіонів та запропонувала важелі управління сталим розвитком території, диференційовані за масштабністю цілей, об'єктів і рівнями прийняття управлінських рішень [3]. З. Герасимчук на теоретичному та практичному рівнях дослідила зміст сталого розвитку території в умовах перехідної економіки [4].

Регулювання економічного зростання на регіональному рівні – складний процес, що потребує спеціальних знань та досвіду. Його ефективність залежить від загальних умов розвитку території, її потенціалу, інструментів та методів, які використовує місцева влада. Певного успіху у регулюванні економічного зростання регіонів досягли країни Європи, схожі за умовами розвитку та характером економічного зростання на Україну - Чехія, Угорщина, Словаччина, Литва та Польща. Досвід державної підтримки регіонів цих країн може бути використано і в Україні.

Мета публікації полягає у дослідженні особливостей сучасної регіональної політики країн Європи задля визначення ефективних методів стимулювання економічного зростання її територій .

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні задачі: дослідити особливості регіональної політики в країнах Європи; виявити інструменти фінансової підтримки слаборозвинених регіонів; визначити найбільш ефективні інструменти державної допомоги малому та середньому бізнесу.

Чехія, як і інші країни Східної Європи, з початку 90-х років зазнала усі негативні наслідки перехідного періоду: падіння обсягів виробництва важкої промисловості, скорочення зайнятості в сільському господарстві, зниження мобільності трудових ресурсів та загострення проблем, пов'язаних з навколишнім природним середовищем. Відсутність виваженої регіональної політики держави ще більше погіршувала стан окремих територій.

Так, різниця між столицею (м. Прага) та іншими регіонами за показниками якості життя населення була явним свідоцтвом високого рівня соціальної поляризації. У найменш привабливих регіонах, таких як Висковський, рівень валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу населення порівняно з середнім рівнем по країні понизився з 98,2 % у 1995 році до 88 % у 1998 році. Цей регіон мав і низький показник кількості підприємців у відношенні до загальної чисельності населення (13,0 %). Інша територія з повільною підприємницькою активністю (13,0 %) – Північна Моравія, яка до того ж відзначилась і високим

© Я.В. Хоменко, І.О. Кірнос, 2009

рівнем безробіття (15,1 %). У найгіршому стані за рівнем безробіття опинився регіон Юсті (16,1 %). Значно відчувалась різниця між регіонами у рівнях середньої заробітної плати. Заробітна плата у м. Прага на 40 % перевищувала середній рівень по країні, найнижчими були доходи населення у Південній Моравії - регіоні з сільським господарством [6, с.213]. Дійсно, що на той час більшість регіонів країни потребували нових заходів з активізації їх розвитку і підтримки з боку держави.

Ситуація в Чехії почала змінюватись з появою у 1992 році закону "Про загальні принципи державної регіональної економічної політики", який пов'язував регіональну політику з діями влади щодо забезпечення ефективного функціонування ринкової економіки. Ця політика була зорієнтована переважно на підтримку малого і середнього бізнесу та розвиток інфраструктури. Більш досконалою її зробила нова редакція закону, прийнята у квітні 1998 року. З того часу регіональну політику сприймали вже як систему дій держави, спрямовану на забезпечення збалансованого та гармонійного розвитку регіонів Чехії, зменшення різниці у рівнях їх економічного розвитку та удосконалення економічної і соціальної інфраструктур.

Дещо змінились і стратегічні пріоритети політики. Було визнано доцільним розвивати промислові центри, що зможуть створити гарне підґрунтя для розвитку підприємств малого та середнього бізнесу. Транскордонне співробітництво у сфері виробництва, сільського господарства та туризму прикордонних регіонів країни також вважалось стратегічним напрямком політики.

Важливим кроком на шляху до сталого економічного зростання регіонів стало приєднання Чехії до країн Європейського Союзу. Завдяки цьому рішенню окремі території отримали доступ до стратегічно важливих ресурсів: капіталу, інноваційних технологій та кваліфікованої робочої сили. Вважалося, що нові можливості, які надає державі єдиний європейський ринок, позитивно вплинуть на більшість регіонів країни, а фінансова підтримка з боку Європейського Союзу дозволить активізувати діяльність підприємств в промисловості та сільському господарстві.

Найбільш ефективним заходом з боку держави починаючи з 1993 року виявилась підтримка малого та середнього бізнесу у слаборозвинених регіонах країни. Було визнано, що ці підприємства відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку будь-якої території завдяки здатності створювати мультиплікаційні ефекти в економіці, що проявляються у підвищенні рівня зайнятості населення, збільшенні податкових надходжень до місцевих бюджетів та забезпеченні соціальної стабільності. Підприємства малого і середнього бізнесу завжди були важливим сегментом економічного простору Чехії: на їх долю припадало понад 52,8 % всього виробництва. Проте, на початку 90-х років ці підприємства були не здатні створити підґрунтя сталого зростання економіки. Головною проблемою малого і середнього бізнесу була низька ефективність виробництва, відсутність інтересу до інновацій та технологічного прогресу, низька продуктивність, висока частка заробітної плати у собівартості продукції. Станом на 1 січня 2001 року підприємства виробляли лише 35,3 % промислової продукції, а їх можливості ефективно функціонувати в умовах глобальної економіки були зовсім обмежені [6, с.225]. Тому для стабілізації ситуації на регіональному рівні в рамках регіональної політики держави було прийняте рішення встановити баланс у розвитку великих, середніх та малих підприємств. Вважалось, що великі підприємства підтримуватимуть безробітних та соціально незахищених, а малі та середні – сприятимуть розвитку соціальної сфери регіонів. Останнім притаманна мобільність, здатність до перетворень та інноваційних рішень. Отже, розробка ефективних методів підтримки підприємств малого та середнього бізнесу стала головним завданням органів державної влади та місцевого самоврядування.

З того часу кожен рік Міністерство промисловості і торгівлі Чехії пропонує спеціальні програми підтримки підприємств малого та середнього бізнесу, передбачені пільги підприємцям, що виконують ряд обов'язків і функціонують у пріоритетних сферах економіки. Проте приймати участь у програмах можуть лише підприємства, які є незалежною юридичною особою (не більш ніж 25 % їх статутного капіталу належить іншій юридичній особі), що забезпечує працевлаштування не більш ніж 250 робітників та щорічно реалізує продукцію на суму не більш ніж 250 чеських крон (7 мільйонів Євро). Існують також програми, в межах яких можна отримати професійні консультації фахівців щодо пошуку потенційних джерел фінансування розвитку підприємства, зміцнення його конкурентної позиції та підвищення кваліфікації персоналу. Ці програми

діють як на національному, так і регіональному рівнях і фінансуються державою. Підприємцям пропонують також різноманітні схеми фінансування бізнесу з боку банківського сектору. Серед них окремо можна виділити програму мікрокредитування, яка надає кредити на розвиток підприємства на суму від 0,3 до 1 млн. чеських крон строком на 4 роки за пільговою ставкою відсотків [6, с.221].

Незважаючи на невеликі обсяги державного фінансування, чеська система підтримки підприємств малого та середнього бізнесу визнана однією з найкращих в країнах Східної Європи.

Для розвитку промислових підприємств Міністерством промисловості і торгівлі Чехії ініційована програма "Transfer and Quality", метою якої є сприяння випуску нової продукції і впровадженню у виробництво нових технологій. Активізувати процес оновлення виробництва в ній передбачається завдяки поєднанню зусиль підприємств, вищих навчальних закладів, наукових установ та зовнішніх інвесторів. В межах підпрограми "Transfer" підприємство може отримати фінансову допомогу з боку держави у розмірі понад 50 % від загальної вартості інвестиційного проекту, а інколи навіть до 1 млн. євро. Підпрограма "Quality" призначена для підтримки проектів з розвитку інформаційних технологій, інформаційних систем контролю та систем комп'ютерної діагностики. Відповідно до неї держава може компенсувати підприємству від 50 % загальної вартості схваленого інвестиційного проекту до 7 млн. євро [6, с.221].

Для підтримки інноваційної діяльності компаній в країні діють 29 консультаційно-інформаційних центрів та 5 центрів інноваційного бізнесу. Перші надають послуги консультаційного характеру, пов'язані зі створенням нового підприємства, розробкою бізнес-планів, отриманням банківських кредитів та створенням нових робочих місць, розповсюджують інформацію щодо існуючих у регіоні програм розвитку виробництва та організовують навчальні семінари для підприємців. Другі сфокусовані переважно на підтримці інноваційного сектору економіки, трансферті технологій з інших країн світу, впровадженні у виробництво результатів наукових досліджень та створенні єдиної інформаційної системи між центрами інноваційного бізнесу. Крім консультаційних послуг їх завдання полягає у підтримці компаній, розташованих в т.з. бізнес-інкубаторах.

Нещодавня лібералізація економічних та політичних стосунків в країнах Східної Європи значно змінила характер регіональної політики Угорщини. У 1996 році в країні був прийнятий закон "Про регіональний розвиток та планування територіального простору", який затвердив основні положення нової регіональної політики держави, розробленої з урахуванням європейської моделі розвитку суспільства. Її ключовими завданнями були обрані наступні [7, с.332]:

- сприяння розвитку ринкової економіки в кожному регіоні країни;
- створення відповідних умов для сталого зростання економіки;
- покращення умов господарювання та підвищення якості життя населення завдяки узгодженню соціальних, природоохоронних та економічних інтересів суспільства;
- зменшення диспропорцій у розвитку регіонів;
- підтримка ініціатив органів місцевої влади.

Наступним кроком було прийняття у 1998 році Національної концепції регіонального розвитку, яка визначила загальні принципи розвитку територій, стратегічні завдання та напрямки діяльності органів влади. Вона передбачала також широкий спектр заходів з підтримки як проблемних, так і високорозвинених територій. В ній зазначалось, що в першу чергу потрібно було вирішувати соціальні питання проблемних регіонів. Для активізації господарської діяльності високорозвинених територій було визнано за доцільне спростити адміністративні процедури ведення бізнесу, використовувати різноманітні методи його підтримки та створювати промислові парки і спеціальні економічні зони [7, с.333].

Довгострокові завдання регіональної політики були пов'язані зі структурною перебудовою економіки регіонів, стабілізацією їх розвитку, раціональним використанням ресурсного потенціалу та забезпеченням однакових умов ведення бізнесу.

Протягом 90-х років в країні відбувалась розбудова інституціонального середовища, потрібного для ефективної реалізації регіональної політики держави. Була створена Національна Рада з питань регіонального розвитку, головне завдання якої полягало у підтримці політики уряду з забезпечення сталого розвитку територій. Рада приймала активну участь у процесі прийняття основних рішень уряду, виконувала функцію координатора її дій на регі-

ональному рівні, сприяла налагодженню конструктивного діалогу між органами місцевої влади та влади держави. Її діяльність була спрямована головним чином на підтримку регіональних ініціатив, гармонізацію інтересів держави та її територій, а також технічне та інформаційне забезпечення діяльності органів місцевої влади. Іншими органами, яким належала роль консультативних установ, були Фундація розвитку підприємств Угорщини та Банк інноваційного розвитку Угорщини.

У 1996 році на законодавчому рівні було вирішено створити Ради з питань місцевого розвитку, які сприяли б розвитку окремих територій. Їх основні завдання полягали у налагодженні взаємодії між органами місцевої влади та органами влади держави, оцінці потенціалу територій, розробці рекомендації з підвищення ефективності соціально-економічної політики держави на регіональному рівні та визначенні її стратегічних пріоритетів. Вони також приймали участь у процесі прийняття рішень стосовно підтримки тих або інших регіональних ініціатив з боку держави. Взагалі ради відігравали важливу роль при перерозподілі бюджетних коштів на потреби розвитку територій.

У 1997 році уряд прийняв рішення сформувати два спеціальних бюджетних фонди, призначених для підтримки розвитку регіонів країни [7, с.341]:

- *Цільовий фонд регіонального розвитку,* кошти якого витрачалися переважно на заходи, спрямовані на зменшення регіональних диспропорцій, інтенсифікацію інтеграції регіонів та розвиток транскордонного співробітництва;

- *Фонд фінансової підтримки регіональних ініціатив,* створений для надання субсидій територіям пріоритетного розвитку, підтримки інвестиційних ініціатив місцевої влади та бізнесової спільноти і вирішення важливих соціально-економічних проблем регіонів.

Ці фонди були головним інструментом фінансової підтримки розвитку територій з боку держави. Проте уряд не обмежився лише ними, а звернувся і до інших форм та методів. Так, податкові пільги отримали у 1997 році підприємства, що реалізовували інвестиційні проекти на суму більш ніж 2,5 млн. дол. на територіях з високим рівнем безробіття та в спеціальних зонах з розвитку підприємництва. Фінансова підтримка та податкові пільги строком на 10 років надавалися підприємствам, що реалізовували інвестиційні проекти на суму більш ніж 7,5 млн. дол. у слаборозвинених та проблемних регіонах країни. Крім того, уряд прийняв рішення підтримати програми територій, які опинилися на той час у найгіршому стані та виявилися найменш привабливими для зовнішніх інвесторів [7, с.128].

Для подальшої розбудови інституціональної інфраструктури у 1999 році державою було виділено 2,7 млн. дол. на створення 7 агентств регіонального розвитку, розробку програм соціально-економічного розвитку територій та фінансування пілотних проектів [7, с.339]. Таке рішення дійсно прискорило процес інституціональних перетворень та сприяло активізації бізнесу на регіональному рівні.

Адміністративні реформи у Словаччині почалися у 1996 році. Це були перші кроки держави у напрямку децентралізації її територіально-адміністративної системи, які не вплинули певним чином на всю систему, а лише змінили адміністративний поділ територіального простору країни. Було утворено 8 регіонів та 79 районів замість 38 районів [7, с.178]. Головною передумовою появи крупних територіальних одиниць (регіонів) було перенесення деяких з управлінських функцій на регіональний рівень. Відповідно основною метою регіональної політики держави стало зміцнення нових регіонів в економічному, соціальному та культурному аспектах та сприяння їх скорішій інтеграції у світове співтовариство. Наступним кроком у напрямку створення функціональної системи державного управління був перехід у 1998 році до місцевого самоврядування.

Важливим заходом держави була розробка й прийняття у 1998 році Стратегії й Концепції регіонального розвитку Словаччини, основні положення яких були покладені в основу державної програми регіонального розвитку і програм розвитку окремих територій. Зазначені документи дещо змінили зміст регіональної політики, її форми та методи. На той час основними завданнями політики були визнані моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів, ідентифікації проблемних територій, вибір дієздатних в умовах ринкової економіки інструментів та методів, а також активізація діяльності регіональних та місцевих інституцій. Нова регіональна політика була спрямована на зміцнення позиції інститутів регіонального розвитку, створення ефективної системи розподілу бюджетних коштів, забезпечення належного контролю за їх використанням та посилення кооперації між установами, які приймали безпосередню участь у про-

цесах регіонального розвитку.

Для реалізації зазначеної політики уряд ініціював створення мережі установ, які надавали консультаційні послуги та забезпечували інформаційну підтримку підприємств. В межах Фундації розвитку регіонів та Програми пілотних проектів "Phare" було організовано низку фондів з розвитку підприємництва, а також створено Національне агентство регіонального розвитку. Важливим виконавцем політики уряду було Національне бюро зайнятості населення, яке спільно зі своїми регіональними та територіальними центрами вирішувало проблеми, пов'язані з працевлаштуванням та соціальним захистом населення.

Варто признати успішним досвід Словаччини у кооперації неурядових установ, органів місцевого самоврядування, державної влади та підприємців у напрямку вирішення важливих питань, пов'язаних з розвитком культури, соціальної інфраструктури та природоохоронною діяльністю. В країні існують понад 50 подібних асоціацій [7, с.181].

Що стосується фінансової підтримки розвитку регіонів з боку держави, то її розмір дещо обмежений і дорівнює лише 0,02 % від ВВП країни [7, с.190].

Слід відзначити, що важливою рисою політики уряду була успішна комбінація методів підтримки високорозвинених регіонів та методів стимулювання розвитку проблемних територій, що дозволяє забезпечити гармонійний розвиток усіх регіонів країни.

Показовим, на наш погляд, є досвід розвитку регіонів Литви. Завдяки зваженому підходу до соціально-економічних перетворень, що відбувались у суспільстві у 90-х роках, країна за короткий проміжок часу змогла досягти сталого зростання економіки. Важливу роль у забезпеченні такого зростання як на національному, так і регіональному рівнях науковці відводять прямим іноземним інвестиціям та розвиненій інфраструктурі.

Проте у деяких випадках ці фактори спричинили і негативний вплив на розвиток країни, оскільки значно посилили регіональні диспропорції. Так, майже 50 % усіх прямих іноземних інвестицій потрапляли у Вільнюс, 13 % - у Каунас і Клайпеда і лише решта (22 %) припадала на останні сім територій [7, с.151]. Така тенденція закономірна, адже регіони мають різні конкурентні переваги і потенціал розвитку, тому очікувати великі обсяги іноземного капіталу у кожній території було не можливо. Зважаючи на це, розраховувати лише на зовнішню фінансову підтримку уряд не мав сенсу.

Для того, щоб гармонізувати розвиток регіонів, уряд прийняв рішення активізувати діяльність підприємств малого та середнього бізнесу. Створення сприятливих умов для їх функціонування було визнано більш корисним заходом держави ніж політика інтервенції, спрямована на перерозподіл фінансових ресурсів між регіонами. Залежно від характеру регіонального розвитку було виокремлено дві групи територій: регіони, що потребують спеціальної підтримки з боку держави, та регіони, яким достатньо отримати звичайну підтримку. Для стимулювання економічного зростання в першій групі було вирішено надавати податкові пільги новоствореним підприємствам, забезпечити пільгові умови кредитування підприємств малого та середнього бізнесу, а також інформаційно-інфраструктурну підтримку.

Уряд розробив також програму розвитку основних галузей економіки, низку програм з підтримки підприємств малого та середнього бізнесу і запропонував фінансову підтримку інвесторам, які реалізують проекти у найменш привабливих регіонах. У 1998 році він затвердив декретом основні принципи регіональної політики держави. Тоді ж були створені Національна рада з питань регіонального розвитку, її територіальні філіали й агенції. Вважалося, що саме ці інституції відповідатимуть за реалізацію програм та планів розвитку територій. У своєму розпорядженні вони мали достатньо правових, економічних та фінансових інструментів, щоб виконувати ці обов'язки [7, с.152].

Протягом останнього десятиріччя значно змінилась регіональна політика Польщі. Приводом для змін стала територіальна реформа 1999 року, яка проявилась у децентралізації влади держави, збільшенні повноважень місцевих органів влади та зміні системи розподілу бюджетних коштів. Регіони країни стали більш самостійними у політичному та економічному аспектах і самі вирішували, як використовувати свій потенціал. Держава ж мала право втручатися у їх справи лише у випадку, коли ці справи були пов'язані з інтересами всієї нації. Проте, з'явились і нові проблеми. Не всі політичні еліти були в змозі ефективно управляти соціально-економічними процесами, що відбувались у суспільстві. Ті, що були більш компетентними та освіченими, змогли підвищити рівень добробуту населення території та забезпечити її сталий розвиток. Інші, навпаки, зазнали усі негативні наслідки всесвітньої глоба-

лізації.

За цих умов стабілізувати розвиток регіонів можна було завдяки ефективній регіональній політиці держави. Слід зазначити, що концепція цієї політики була розроблена ще кілька років тому, проте на законодавчому рівні уряд її затвердив лише у 1999 році. Стратегічними завданнями політики були визнані реконструкція та модернізація головних транспортних коридорів, посилення транскордонного співробітництва, підтримка розвитку освіти і науки. Вважалося, що саме ці напрями дозволять підвищити міжнародну конкурентоспроможність Польщі та її регіонів.

Для ефективної реалізації регіональної політики було прийняте рішення спільно з Польським Агентством регіонального розвитку приймати активну участь у міжнародних програмах технічної та фінансової допомоги ЄС, зокрема, програмі "Phare-Struder", яка виявилась на той час найбільшим за обсягами фінансування проектом ЄС. В межах цієї програми було передбачено витратити 76,7 млн. євро на підтримку розвитку шести "проблемних" регіонів Польщі, а саме: на розбудову відповідного інституціонального середовища, фінансування інвестиційних проектів підприємств малого та середнього бізнесу, консультаційні послуги, тренінгові програми та спільне фінансування з органами місцевої влади проектів з розвитку регіональної інфраструктури [7, с.329].

Окремо слід відзначити активні дії самих регіонів, які виступили з ініціативою створити агентства місцевого та регіонального розвитку. Так, на початку 2000 року в країні вже діяли 70 агентств. Більшість з них приймали участь у міжнародних програмах та проектах і таким чином залучали до регіонів додаткові фінансові, науково-технічні та інформаційні ресурси. З часом вони перетворились в ефективну систему інститутів регіонального розвитку, яка сприяла відродженню економіки більшості територій. Виправдала себе і практика створення спеціальних економічних зон, яких на території Польщі нараховується аж сімнадцять.

Вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки.

По-перше, найважливішим інструментом впливу держави на розвиток територій в країнах Європи залишається регіональна політика. По-друге, традиційними методами фінансової підтримки розвитку регіонів в Європі є державні субсидії, прямі інвестиції, гарантії за кредитами та пільгове оподаткування. По-третє, найбільш розповсюдженими формами державної підтримки виявились фонди, агентства та центри регіонального розвитку, різноманітні програми розвитку територій та спеціальні економічні зони. По-четверте, методом стимулювання участі бізнесу у розвитку територій були переважно пільгові кредити чи позики, технічна підтримка підприємств, консультаційні та інформаційні послуги, інколи гранти. По-п'яте, досвід регіональної політики країн Європи може бути успішно застосовано в Україні.

Література

1. Лексин И. Системные основания преобразований территориального устройства государства и оценка аргументов "от экономики" / Иван Лексин // Российский экономический журнал. – 2003. - № 4. – С. 61–79.

2. Лексин И. Территориальное устройство государства: попытка реализации системной методологии анализа / Иван Лексин // Российский экономический журнал. – 2003. – № 1. – С. 55– 74.

3. Масловська Л. Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика : [монографія] / Л. Ц. Масловьска. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. – 366 с.

4. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації : [монографія] / Зоряна Вікторівна Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2001. – 528 с.

5. Regional Growth and Regional Policy Within the Framework of European Integration : proceedings of a Conference on the Occasion of 25 Years Institute for Regional Research at the University of Kiel 1995 / ed. Karin Peschel. – Heidelberg : Physica-Verl., 1997. – 197 p.

6. Regional Economic Growth, SMEs and the Wider Europe / [ed. by B. Fingleton, A. Eraydin, R. Paci. – Aldershot : Ashgate Publishing Ltd., 2003. – 316 p.

7. Transition, Cohesion and Regional Policy in Central and Eastern Europe / [ed. by J. Bachtler, R. Downes. – Aldershot : Ashgate Publishing Ltd., 2000. – 378 p.

Статья поступила в редакцию 28.05.2009